

УДК 343.55

Остапчук Людмила –

канд. юрид. наук, доцент,
заступник начальника кафедри, кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби
ORCID: 0000-0003-0515-0000

Liudmyla Ostapchuk –

candidate of juridical sciences, associate professor,
Deputy Head of the Department of Criminal, Penitentiary Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine)

Насильство у сім'ї щодо дітей: кримінологічний аспект

У статті проаналізовано причини вчинення насильства, щодо дітей у сім'ї. Визначено, що протиправні дії по відношенню до дітей у більшості випадків супроводжуються агресією, приниженням та образами. Виокремлено не тільки причини, що спричиняють насильство у сім'ї, а й наслідки такої протиправної діяльності, що негативним чином відображаються як на фізичному так і на психічному розвитку дитини. Доведено, що саме на державу покладено обов'язок створення безпечного середовища для запобігання домашньому насильству, щодо дітей; розробки дієвого механізму захисту дітей потерпілих від домашнього насильства; справедливого покарання кривдників.

Ключові слова: домашнє насильство, постраждала дитина, дитина-свідок, заходи запобігання насильству щодо дітей.

L. Ostapchuk Domestic Violence Against Children: Criminological Aspect

The paper analyzes the causes of violence against children in the family. Among the causes such are singled out: a low level of education, low income, presence of disability or mental health problems, lack of self-acceptance, alcohol and drug abuse, history of violence. Precisely the lack of an emotional connection between children and parents or guardians, poor parenting practices, dysfunctional families, long separations (earnings for living, running away), communication with delinquent peers, as well as being in the role of a witness in a family where violence is committed against family members are all the domestic causes of violence against children. The paper proves that poverty, war, refugees, easy access to alcohol and firearms, illegal drug trafficking, social and gender norms that create a climate in which violence is normalized, health, economic, educational and social policies that support economic, gender and social inequality, lack of social protection or its insufficiency, post-conflict situations or natural disasters, a situation with weak governance and unsatisfactory law enforcement, a low level of prevention and timely response to acts of violence against children are all among the general social causes of violence.

The arguments are provided in the research regarding the type classification of violence committed against children, both in the family and among peers. It is established that it was the ratification of the Istanbul Convention that changed the legislator's view on the concept of domestic violence, and also introduced the concepts of a victimized child and a child who witnessed domestic violence into the criminal legislation of Ukraine.

Taking into account all the possible causes for committing violence, a number of negative consequences of such illegal behavior on the part of the offender against children have been determined. Violent actions are noted to be committed against a child lead to severe injuries, impair the development of the brain and nervous system, as well as the endocrine, circulatory, locomotor, reproductive, respiratory and immune systems, which will have negative consequences for a child throughout life. Children who have experienced violence and other illegal acts are significantly more likely to smoke, abuse alcohol and drugs, lead an immoral lifestyle, have

spontaneous unprotected sexual contacts and multiple sexual partners, have high levels of anxiety, depression, and other mental health problems, as well as show a tendency to suicide and organ damage.

It is proposed to introduce a list of prohibitions into the criminal legislation of Ukraine which in combination with the punishment for committing violence against children, must be imposed by the court on the convicted person, in particular: the obligation to hand over weapons that are in the legal possession of the offender; to pay temporary alimony for the duration of the restraining order or serving the sentence; suspend parental rights while serving the sentence; to pay the mortgage and pay utilities for the apartment where a child lives, a lifetime ban on working with children, changing the surname, first name, patronymic or gender of persons convicted of sexual acts against children.

Keywords: *domestic violence, victimized child, child-witness, measures to prevent violence against children.*

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації на території України після 24 лютого 2022 року під час здійснення парламентського контролю Уповноваженим Верховної Ради з прав людини виявлено численні порушення основних прав дитини: права на безпеку, права на життя, на освіту, на здоров'я та розвиток особистості, права на збереження індивідуальності, включаючи громадянство та сімейні зв'язки, права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, права на турботу і захист з боку держави тощо [1].

Проте не завжди протиправні дії щодо дитини вчиняють сторонні особи, існує безліч прикладів коли саме у родині дитина стикається з різними формами насильства по відношенню як до членів родини так і до самої себе. Насильство у сім'ї - це соціально значуща проблема, адміністративне та кримінальне правопорушення. При цьому не можемо не погодитися з думкою, відомого вітчизняного науковця І.О. Бандурки, який зазначає, що однією з перешкод на шляху побудови нормального правового і демократичного суспільства є різноманітні порушення прав підростаючого покоління [2, с. 36]. Саме ставлення до дітей, забезпечення реалізації їх конституційних прав є ознакою соціальної зрілості суспільства. Насильство щодо дітей, ігнорування та зневажливе ставлення до їх інтересів має наслідком спричинення значної шкоди як життю, здоров'ю, розвитку та подальшій соціалізації дитини.

Беручи до уваги положення ст. 150 Сімейного кодексу України на батьків та осіб, які їх замінюють покладається ряд обов'язків, зокрема: виховувати дитину, піклуватися про дитину та її здоров'я, її фізичний, духовний та

моральний розвиток, забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя, поважати дитину, не експлуатувати дитину, не застосовувати стосовно дитини фізичні покарання та покарання, які принижують людську гідність дитини [3].

Якщо звернути увагу на довоєнну статистику щодо кількості зареєстрованих звернень про вчинення домашнього насильства, що надійшли до органів та установ, що протидіють домашньому насильству у 2021 році то варто зазначити, що з 284 тисяч звернень 5 тисяч надійшло саме від дітей [4]. Для порівняння у середній школі № 35 м. Києва навчається 1242 учні та працює 78 педагогічних працівників [5], тобто за рік до відповідних органів надійшло 5000 звернень від учнів 4 київських шкіл і це досить вражаюча цифра, яка з кожним роком збільшується.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашнього насильства» дитина, яка постраждала від домашнього насильства (далі - постраждала дитина), - це особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства. Отже, беручи до уваги вищевикладене поняття постраждалої дитини, можна визначити дві категорії таких дітей, зокрема це дитина, яка зазнає фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства та дитина, яка стала свідком (очевидцем) такого насильства [6].

Не менш значущим документом, у частині забезпечення прав дитини є Конвенція ООН про права дитини, у ст. 19 якої визначено, що держави-учасники повинні вжити всіх необхідних заходів, у тому числі й законодавчих,

для захисту дитини від усіх форм фізичного й психологічного насильства, образ або зловживань, грубого поводження або експлуатації. Відповідно до ст. 46 Стамбульської конвенції вчинення кримінального правопорушення проти дитини або у присутності дитини є обтяжуючою обставиною [7].

З ратифікацією Стамбульської конвенції до кримінального законодавства України ввійшли раніше невідомі правові дефініції, також не можемо не сказати про зміни у видовій класифікації домашнього насильства як кримінально-протиправного явища. У той же час законодавець визначив кривдником особу як чоловічої так і жіночої статі, дотримуючись при цьому гендерної рівності, як основного принципу, дія якого спрямована на забезпечення прав і свобод жінок та чоловіків.

Сім'ю, родину, батьківський дім дитина сприймає як середовище свого прийняття, розвитку, підтримки, безпеки. Насильство не можна передбачити, знати коли саме відбудеться наступний спалах та наскільки сильним він буде. У результаті чого у дитини виникає стан вразливості, очікування, та нездатність контролювати ситуацію, що породжує впертість у поведінці, відмову розмовляти, агресивні вчинки щодо однолітків, тощо. Тому, якщо кривдником є батько то лише жінка може захистити свої дітей та саму себе. У свою чергу, якщо кривдник-жінка, то саме батько повинен зупинити насильство над дітьми і вжити всіх заходів, щоб захистити свої дітей. Дослідження показують, що один із найкращих способів збереження емоційної стабільності дитини у сім'ї де вчиняється насильством – це міцний позитивний зв'язок із одним із батьків, який не кривдить її.

Не потрібно миритися з принизливим і жорстоким поводженням чи боятися говорити про це. Не слід вдавати, що нічого не відбувається, і сподіватися, що все минеться. Варто докласти максимум зусиль, щоб вирватися із замкнутого кола, а тим, хто поруч, – родичам, друзям, сусідам – треба простягнути руку допомоги, бо коли мова йде про домашнє насильство, мовчання означає співучасть [8]. З урахуванням вищевикладеного перед нами постала нагальна потреба дослідити види, причини, умови та наслідки домашнього насильства, що вчиняється щодо дитини та

розробити дієві засоби запобігання даному кримінально-протиправному прояву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання насильству щодо дітей досліджували ряд вітчизняних вчених, зокрема: Бандурка І.О., Беспаль О.Л., Малиновська Т.М., які здійснювали кримінологічний аналіз насильства у сім'ї як криміногенного явища, проводили кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я дітей, що вчиняються у сім'ї та досліджували взаємозалежність правових дефініцій діти – сім'я - злочиність неповнолітніх [9, 10, 11]. Беручи до уваги досить вагомий для науки дисертаційні та монографічні роботи з даного питання, враховуючи складні умови сьогодення, що склалися внаслідок воєнної агресії росії, постає питання вивчення детермінантів та наслідків вчинення насильства щодо дітей, які перебувають у край тривожному стані, викликаному війною та поряд з цим зазнають насильства у сім'ї, а також розробити додаткового переліку заборон, що покладатимуться на кривдника.

Формування цілей статті. Мета цього дослідження полягає у тому, щоб на підставі основних детермінант вчинення кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я дитини у сім'ї, розробити дієві засоби запобігання даному кримінально-протиправному прояву.

Виклад основного матеріалу. Насильство над дітьми це будь-які дії, (фізичні, емоційні, сексуальні, образливі, зневажливі), що завдають шкоди або створюють реальну можливість заподіяння такої шкоди та після вчинення яких по відношенню до дитини вона може мати негативні наслідки, пов'язані з подальшим її розвитком.

З урахуванням положень Стамбульської конвенції та Закону України «Про протидію та запобігання домашньому насильству» - це перш за все дії фізичного, психологічного, економічного та сексуального характеру. З поміж загально визначених форм домашнього насильства, можна виокремити види насильства, яких можуть зазнавати діти, зокрема:

1) жорстоке поводження (фізичне покарання) включає фізичне, сексуальне, психологічне, економічне насильство; а також

неналежний догляд за немовлятами, дітьми та підлітками з боку батьків, опікунів та інших осіб, на яких державою покладено такий обов'язок (школи, інтернати, розподільники, дитячі будинки);

2) булінг (включаючи кібербулінг) – різновид насильства; навмисне, що не має характеру самозахисту і не є санкціонованим нормативно-правовими актами держави, довготривале (повторюване) фізичне чи психологічне насильство з боку індивіда, чи групи, які мають певні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо) стосовно індивіда, і що відбувається переважно в організованих колективах з певною особистою метою (наприклад, бажання заслужити авторитет у бажаних осіб);

3) насильство з боку інтимного партнера (або домашнє насильство) передбачає фізичне, сексуальне та емоційне насильство з боку інтимного партнера або колишнього партнера. Хоча чоловіки також можуть бути жертвами, насильство з боку інтимного партнера непропорційно впливає на жінок;

4) емоційне або психологічне насильство включає обмеження рухів дитини, приниження, глузування, погрози та залякування, дискримінацію, відторгнення та інші нефізичні форми ворожого поводження. Якщо будь-який із цих видів насильства спрямований проти дівчат або хлопчиків через їхню біологічну стать або гендерну ідентичність, то такі дії можна вважати гендерним насильством.

Насильство над дітьми може спричинити смерть дитини. Вбивства, в яких часто використовується така зброя, як ножі та вогнепальна зброя, входять до четвірки основних причин смерті серед підлітків, причому хлопчики становлять понад 80% жертв та злочинців.

Дії насильницького характеру, вчинені стосовно дитини призводять до важких травм. Погіршують розвиток мозку та нервової системи. Насильство у ранньому віці може погіршити розвиток мозку та пошкодити інші частини нервової системи, а також ендокринну, кровоносну, опорно-рухову, репродуктивну, дихальну та імунну системи, що матиме негативні наслідки протягом всього життя. Також насильство над дітьми може негативно впливати на когнітивний розвиток і призводить

до неспішності у навчанні та професійній підготовці. Діти, які зазнали насильства та інших протиправних проявів по відношенню до себе, значно частіше палять, зловживають алкоголем і наркотиками, ведуть аморальний спосіб життя, мають спонтанні незахищені сексуальні контакти та численних сексуальних партнерів. Вони також мають вищий рівень тривоги, депресії, та інші проблеми із психічним здоров'ям, а також виявляють схильність до самогубства, членушкодження, тощо. Все це є наслідком незапланованої вагітності, штучних абортів, гінекологічних проблем та інфекцій, що передаються статевим шляхом, включаючи ВІЛ, а також сприяють розвитку широкого спектру неінфекційних захворювань на подальшому етапі розвитку дитини. Варто констатувати, що діти, які зазнали домашнього насильства мають підвищений ризик серцево-судинних захворювань, раку, діабету та інших станів здоров'я, пов'язаних з насильницькими діями, що вчинялися щодо дитини або членів її родини.

Діти, які зазнали насильства, зазвичай схильні до порушень навчальної дисципліни, не відвідують школу, мають труднощі з пошуком та збереженням роботи у подальшому, а також мають підвищений ступінь віктимності та вчинення насильства.

Насильство над дітьми є багатогранною проблемою, причинами якого можуть бути біологічні та особисті аспекти, такі як стать і вік, низький рівень освіти, низький дохід, наявність інвалідності або проблеми з психічним здоров'ям, надмірне вживання алкоголю і наркотиків, анамнез насильства.

Сімейні фактори, з поміж яких можна виокремити: відсутність емоційного зв'язку між дітьми та батьками або опікунами, неналежне виховання, дисфункціональні сім'ї, тривалі розлуки (заробітки, біженство), спілкування з однолітками-правопорушниками, постійне перебування у ролі свідка у сім'ї де вчиняється насильство.

До загально-соціальних факторів ми відносимо бідність, війну, біженство, легкий доступ до алкоголю та вогнепальної зброї, торгівлю наркотиками, соціальні та гендерні норми, які створюють клімат, в якому насильство нормалізується, медична, економічна, освітня та соціальна політика, яка підтримує економічну, гендерну та соціальну нерівність, відсутність або

недостатній соціальний захист, постконфліктні ситуації або стихійне лихо, ситуація зі слабким управлінням і незадовільним правозастосуванням, низький рівень профілактики та своєчасного реагування на факти вчинення насильства, щодо дітей.

Беручи до уваги статистичні дані по темі дослідження, а також виокремленні нами причини та наслідки насильства у сім'ї пропонуємо розглянути ряд додаткових заборон, які можна покласти на особу, яка вчинила насильство. По-перше, щоб запобігти насильству щодо дитини потрібно постійно враховувати можливі фактори ризику, що формуються на індивідуальному рівні, у міжособистісних зв'язках між однолітками та у суспільстві загалом. Запобігти насильству щодо дитини можна тільки за рахунок чіткого виконання законів (заборона праці дітей, заборона фізичного покарання, повне обмеження доступу дитини до алкоголю та вогнепальної та холодної зброї); зміни цінностей (зміна норм, що виправдовують сексуальне насильство над дівчатами або агресивну поведінку серед хлопчиків); постійний моніторинг працівниками ювенальної поліції місць, сімей де вчинялися або може вчинятися насильство щодо дитини, інспектування неблагополучних сімей де є діти; підтримка опікунів та усиновителів (навчання осіб, які не мають досвіду виховання дітей); економічне зміцнення (наприклад, мікрофінансування та тренінги з гендерної рівності); надання послуг (забезпечення того, щоб діти, які зазнали насильства, могли отримати доступ до ефективної невідкладної допомоги та отримати відповідну психосоціальну підтримку); освіта та життєві навички.

На рівні держави це перш за все ведення електронної інформаційної системи як дітей, які зазнали насильства у сім'ї так і кривдників, з урахуванням всіх факторів ризику вчинення ним насильства у майбутнього та із зазначенням всіх заходів (проходження програм для кривдників), що проводяться щодо них уповноваженими органами; розробка та оприлюднення науково обґрунтованих технічних керівних документів, норм та стандартів щодо запобігання та реагування на насильство щодо дітей; оприлюднення звітів про запобігання насильству щодо дітей, співпраця з міжнародними агенціями та організаціями з метою зменшення та ліквідації

насильства щодо дітей у всьому світі через такі ініціативи, як «Глобальне партнерство з припинення насильства щодо дітей», «Разом для дівчат» та «Альянс із запобігання насильству».

Позитивним, у частині запобігання домашньому насильству, свідком якого стала дитина є досвід Великої Британії. У цій країні особа, яка вчинила вбивство своєї дружини (чоловіка) та має дітей позбавляється батьківських прав на час призначеного строку покарання за вбивство. Ця заборона, ввійшла до законодавств Британії після вбивства Джейд Уорд, яку зарізав і задушив її чоловік Рассел Марш у 2021 році, коли їхні четверо синів спали. На думку законодавця вбивці, які вбивають своїх партнерів, не повинні мати можливість маніпулювати та контролювати своїх дітей із-за ґрат. Також у Британії діє реєстр сексуальних злочинців, проте щоб ухилитися від реєстру злочинці вдають до зміни імені, прізвища, а іноді навіть статі. Міністр внутрішніх справ виступаючи на конференції Консервативної партії в Манчестері, зазначив, що раніше засуджені за вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості не мають права змінювати свою зовнішність та ім'я. Наразі всі зареєстровані особи, засуджені за вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості зобов'язані повідомити про це поліцію протягом трьох днів після зміни імені. Невиконання цієї вимоги, тягне за собою кримінальну відповідальність. Оскільки на практиці траплялися випадки коли чоловіки, щодо яких судом було винесено заборону працювати з дітьми, використовували своє нове ім'я, щоб влаштуватися на роботу у дошкільні заклади, школи, інтернати, де вони вчиняли подальші правопорушення щодо дітей.

Також ми нерідко стикаємося на практиці з осудом щодо жертви, яка зазнала насильства та не змогла убезпечити себе та своїх дітей від даного кримінально-протиправного прояву. Органи захисту дітей повинні чітко розуміти хто є кривдником та вжити всіх можливих заходів для безпеки членів родини та дітей. Саме матір зазнає осуду через «нездатність захистити» свою дитину від насильства, коли жертва завідомо впускає у будинок кривдника наражаючи на небезпеку дітей. Ми цілком погоджуємося з політикою держави не притягати до

відповідальності жертву насильства, що не змогла захистити своїх дітей у результаті власної віктимності. Але, якщо один із батьків постійно повертається до кривдника, провокує його, шукає зустрічі з ним, не приймає запропонованих заходів захисту для себе і дітей, то у даному випадку відповідальності бути, саме за те, що своїми діями така особа наражає дітей на небезпеку, відтворює ті переживання, яких зазнає дитина під час, вчинення домашнього насильства.

Запобіжна діяльність насильства у сім'ї щодо дітей, що здійснюється органами пробації не може обмежуватися програмами для кривдників. Це комплексна діяльність, яка повинна включати в собі розробку відповідних тренінгів для персоналу, організацію зустрічей з адвокатами, нотаріусами, фахівцями у сфері сімейного та цивільного права. При цьому не потрібно забувати, що винесення обмежувального припису одному з батьків, що є кривдником не потрібно негативно відображатися на психіці дитини. Оскільки діти по різному сприймають такі розлуку, виправдовуючи таких батьків на не бажають розлучатися з ними на досить тривалі терміни.

Висновок.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що вся запобіжна діяльність, що проводиться правоохоронними органами, уповноваженими органами з питань пробації, щодо кривдників шляхом реалізації кримінологічної профілактики щодо запобігання домашньому насильству не повинна бути формальною. Також необхідним вбачається введення до кримінального законодавства переліку заборон, які разом із покаранням за вчинення насильства, щодо дітей повинні покладатися судом на засудженого, зокрема: здати зброю, яка знаходиться у законному володінні кривдника; сплачувати тимчасові аліменти на час дії обмежувального припису або відбування покарання; призупинити батьківські права на час відбування покарання; сплачувати іпотеку та комунальні послуги за квартиру у якій проживає дитина, життєва заборона працювати з дітьми, змінювати прізвище, ім'я, по-батькові, стать особам, які засуджені за вчинення дій сексуального характеру щодо дітей.

Список використаних джерел:

1. Права дітей. Ключові події, виклики та тенденції. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/dity-viiny> (дата звернення 01.10.2023).
2. Бандурка І.О. Захист дитинства в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади: монографія. Харків: Золота миля, 2017. 432 с.
3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
4. У соцслужбі розповіли, хто і в яких регіонах найчастіше скаржився на домашнє насильство у 2021 році. URL: hromadske.ua (дата звернення 01.10.2023).
5. Загальноосвітня школа № 35 (Київ). URL: [wikipedia.org](https://uk.wikipedia.org) (дата звернення 01.10.2023).
6. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст. 35.
7. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція): запитання та відповіді. URL: <https://rm.coe.int/istanbul-convention-questionsand-answersukrainian/1680944874> (дата звернення 01.10.2023).
8. Служба у справах дітей. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/%d0%bd%d0%b0%d1%81%d0%b8%d0%bb%d1%8c%d1%81%d1%82%d0%b2%d0%be-%d1%83-%d1%81%d1%96%d0%bc%d1%97-%d1%86%d0%b5-%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b1%d0%bb%d0%b5%d0%bc%d0%b0-%d1%8f%d0%ba%d1%83-%d0%bd%d0%b5/> (дата звернення 01.10.2023).

9. Блага А.Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія. Харків: ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.

10. Беспаль О.Л. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей, що вчиняються в сім'ї: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Класичний приватний університет. Запоріжжя. 2019. 294 с.

11. Бандурка І.О. Діти, сім'я, злочинність неповнолітніх: взаємозалежність: монографія. Харків: Золота миля, 2014. 280 с.

References:

1. Prava ditei. Kliuchovi podii, vyklyky ta tendentsii. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/dity-viiny> (data zvernennia 01.10.2023).

2. Bandurka I.O. Zakhyst dytynstva v Ukraini: kryminalno-pravovi ta kryminolohichni zasady: monohrafiia. Kharkiv: Zolota mylia, 2017. 432 s.

3. Simeinyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10.01.2002 r. № 2947-III. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2002. № 21–22. St. 135.

4. U sotssluzhbi rozpovily, khto i v yakykh rehionakh naichastishe skarzhyvsia na domashnie nasylstvo u 2021 rotsi. URL: hromadske.ua (data zvernennia 01.10.2023).

5. Zahalnoosvitnia shkola № 35 (Kyiv). URL: wikipedia.org (data zvernennia 01.10.2023).

6. Pro zapobihannia ta protydiu domashnomu nasylstvu: Zakon Ukrainy vid 7 hrudnia 2017 r. № 2229-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. 2018. № 5. St. 35.

7. Konventsiiia Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyschamy (Stambulska konventsiiia): zapytannia ta vidpovidi. URL: <https://rm.coe.int/istanbul-convention-questionsand-answers-ukrainian/1680944874> (data zvernennia 01.10.2023).

8. Sluzhba u spravakh ditei. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/%d0%bd%d0%b0%d1%81%d0%b8%d0%bb%d1%8c%d1%81%d1%82%d0%b2%d0%be-%d1%83-%d1%81%d1%96%d0%bc%d1%97-%d1%86%d0%b5-%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b1%d0%bb%d0%b5%d0%bc%d0%b0-%d1%8f%d0%ba%d1%83-%d0%bd%d0%b5/> (data zvernennia 01.10.2023).

9. Blaha A.B. Nasylstvo v sim'i (kryminolohichniy analiz i zapobihannia): monohrafiia. Kharkiv: FO-P Makarenko, 2014. 360 s.

10. Bespal O.L. Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia zlochynam proty zhyttia ta zdorov'ia ditei, shcho vchyniautsia v sim'i: dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kласичний приватний університет. Запоріжжя. 2019. 294 с.

11. Bandurka I.O. Dity, sim'ia, zlochynnist nepovnlitnikh: vzaiemozalezhnist: monohrafiia. Kharkiv: Zolota mylia, 2014. 280 s.